

UNIVERSITATEA "BABEȘ-BOLYAI"
CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
ȘCOALA DOCTORALĂ DE ISTORIE, CIVILIZAȚIE, CULTURĂ

***NECROPOLA ROMANĂ DE LA
APULUM „STADION”***

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

**Conducător de doctorat:
Prof. univ. dr. Nicolae GUDEA**

**Doctorand:
Constantin Ioan INEL**

2017

CUPRINS

Cuvânt înainte	4
1. Introducere	6
1.1. Situația geografică și geologică	8
1.2. Mediul arheologic. Necropolele orașului Apulum	10
1.3. Noțiuni de terminologie	12
2. Istoricul cercetărilor pentru necropola Apulum „Stadion”. Limitele demersului științific al lucrării	15
3. Descrierea săpăturilor arheologice	25
3.1. Campaniile 1979-1980	25
3.2. Campaniile 1981-1985	26
3.3. Campaniile 2002-2003	27
3.4. Campania 2010	28
4. Repertoriul mormintelor din necropola Apulum „Stadion”	30
5. Structurile non-funerare	222
5.1. Șanțuri de delimitare	222
5.2. Zone de circulație. Drumul Apulum – Ampelum	223
6. Structurile funerare. Tipologia mormintelor	225
6.1. Zonificarea/repartiția mormintelor	225
6.2. Mormintele cu ardere pe loc (de tip <i>bustum</i>)	230
6.3. Mormintele cu ardere la <i>ustrinum</i>	231
6.4. Mormintele cu depunere în urne cinerare	232
6.5. Mormintele în cistă de cărămidă	232
6.6. Mormintele cu sarcofag de piatră	233
6.7. Mormântul de copil, în sicriu de lemn	233
6.8. Marcajul mormintelor. Semne de mormânt	234
7. Ritul și ritualul funerar	237
7.1. Ritul incinerăției	238
7.1.1. Rugul funerar	239
7.1.2. Mobilierul funerar depus pe rug	240
7.1.3. Recoltarea osemintelor. Îngroparea oaselor calcinate	241
7.1.4. Umplutura gropilor la mormintele cu groapa adâncă (<i>bustum</i>)	243
7.1.5. Umplutura gropilor la mormintele cu amenajare funerară	244
7.1.6. Umplutura gropilor la mormintele cu groapă simplă (<i>ustrinum</i>)	244
7.2. Ritul inhumăției	245

7.2.1.	Prezentarea ritualului funerar	245
7.2.2.	Mobilier funerar depus în mormânt	246
7.2.3.	Depuneri ulterioare de ofrande	246
7.3.	Considerații privind banchetul funerar	247
8.	Inventarul funerar non-ceramic	249
8.1.	Obiectele purtate de defunct	250
8.1.1.	Obiectele de toaletă, obiecte de podoabă	250
8.1.2.	Piese de joc	250
8.1.3.	Piese de echipament militar. Catalog	251
8.2.	Monedele. Catalogul monedelor	263
8.3.	Obiectele de uz casnic și uneltele	275
8.4.	Sârme și cuie de fier și bronz	275
8.5.	Sticla	275
8.6.	Obiecte diverse	276
9.	Ceramica în context funerar	277
9.1.	Ceramica <i>terra sigillata</i>	277
9.2.	Ceramica de uz comun	278
9.3.	Lămpile	280
10.	Concluzii	281
10.1.	Statistici pe baza tipologiei mormintelor	282
10.2.	Statistici pe baza inventarului mormintelor	285
10.3.	Statistici pe baza monedelor din context funerar	290
10.4.	Considerații finale	294
11.	Bibliografie	299

Volum 2: ANEXE

Hărți: 1-16

Fotografii: 38 fig.

Planșe: 1-321

CUVINTE CHEIE: Apulum „Stadion”, necropolă romană, morminte, incinerare, inhumare, rit și ritual funerar, inventar funerar, context funerar, statistici.

CAPITOLUL 1

INTRODUCERE

Arheologia funerară a Daciei romane este tributară publicării secvențiale a unor cercetări arheologice în necropole, majoritatea cercetate parțial, în campanii de cercetare mai mult datorate activităților de descărcare de sarcina arheologică a unor locații ce ar fi trebuit să facă obiectul unor investiții edilitar-urbanistice din perioada ultimilor 70 ani, doar o foarte mică parte din cercetările arheologice cu specific funerar fiind organizate în mod sistematic și susținute prin programe financiare de către planul anual al cercetărilor arheologice.

În acest context, finalizarea în jurul anului 2010 a cercetărilor arheologice în aria necropolei nordice a anticului Apulum nu poate constitui decât un prilej excelent de abordare în cadrul unei lucrări cu caracter monografic, care să analizeze amplasarea, dezvoltarea și evoluția unuia dintre cele mai importante cimitire din Dacia romană. Este cazul prezentei lucrări, care a fost propusă ca temă, credem noi importantă și generoasă, pentru o teză de doctorat în domeniul istoriei și arheologiei.

Capitolul cuprinde și o descriere succintă situației geografice și geologice a sitului tratat în lucrare, în contextul general al culoarului râului Mureș, precum și a mediului arheologic pentru centrul urban Apulum.

În ce privește necropolele centrului urban Apulum (**Harta 4**), vom aminti aici succint localizarea celor mai cunoscute zone cu descoperiri funerare de pe teritoriul acestui oraș, locații în care, începând de la sfârșitul secolului XIX, au fost recuperate monumente funerare sau materiale arheologice din construcția unor amenajări funerare:

- a. Necropola birituală din Apulum „Podei – Dealul Furcilor”
- b. Necropola birituală Apulum „Stadion”
- c. Necropola romană din Municipium Aurelium Apulense, plasată cel mai probabil în zona de la Podul Partoș.
- d. Grupul de morminte romane (necropolă?) de la vest de Colonia Aurelia Apulensis.

De asemenea, în cadrul unui subcapitol sunt explicate noțiuni de terminologie utilizată în lucrare. În acest subcapitol se prezintă noțiunile caracteristice conceptelor arheologice, pe care le vom utiliza pe parcursul lucrării noastre pentru definirea, prezentarea sau explicarea unor fenomene, procese sau materiale arheologice.

CAPITOLUL 2

ISTORICUL CERCETĂRILOR PENTRU NECROPOLA APULUM „STADION”. LIMITELE DEMERSULUI ȘTIINȚIFIC AL LUCRĂRII

În partea dedicată istoricului cercetărilor sunt prezentate succint campaniile de cercetare arheologică în cadrul sitului prezentat în lucrare, fiind trecute în revistă toate cele șapte campanii de săpături de salvare, precum și materialele științifice publicate fie pentru fiecare campanie în parte, fie sintetice, până la data prezentei lucrări de doctorat.

Limitele demersului științific al lucrării

Limitele de abordare ale prezentei lucrări sunt generate îndeosebi de multiplele campanii de cercetare arheologică, toate fiind de tipul cercetării arheologice de salvare sau preventivă care preced mari lucrări edilitar-urbanistice, dar presupune și unele dificultăți inerente de realizare a cercetării arheologice în teren, în special condiționare strictă de timp. Metodele de cercetare în teren au fost un amestec între procedee și tehnici tradiționale de cercetare arheologică de teren (cuprinzând curățarea terenului, trasarea unităților de cercetare arheologică și decopertare manuală, conturarea complexelor arheologice și cercetarea lor manuală, desenarea și realizarea altor documentații tehnice – fotografii, planuri, desene, schițe topografice), combinate și completate cu metode moderne de cercetare (prospecțiuni arheologice, foto-detectie, proiecție GIS etc.). Aceste metode au fost deseori alterate de imixtiunea unor factori perturbatori, precum decopertări mecanizate exhaustive, săpături mecanizate pentru diverse conducte sau rețele de utilități, din partea constructorilor, organizări de șantier și etape de lucrări de construcții în paralel cu realizarea săpăturilor. Dar cea mai sensibilă problemă a prelucrării integrale a complexelor arheologice și a inventarului arheologic al acestei necropole romane a fost gestionarea documentației de șantier, rezultat al diferitelor campanii arheologice, problema cea mai delicată fiind campaniile din anii 1979-1981, respectiv 1981-1985, care din pricina unor diferende între membrii colectivelor de cercetare a rămas efectiv imposibil de reunit în integralitatea sa. Cei mai mulți dintre membrii acestor colective de cercetare sunt acum trecuți în eternitate, iar documentația de șantier, inclusiv mare parte a materialului arheologic, nu mai sunt accesibile în integralitatea lor.

Din aceste considerente, **în prezenta teză de doctorat am prelucrat doar complexele arheologice și materialul arheologic din campaniile 2002-2003 și 2010 (Harta 11)**, iar la campaniile anterioare ne limităm la a face referiri doar pe baza unor date oferite, în urma

solicitării noastre, de foști membri ai colectivelor de cercetare: regretatul M. Blăjan pentru campaniile 1979-1981 (care ne-a oferit o sinteză de prezentare în anul 2009 și acordul verbal de prelucra caietele de șantier), respectiv dl. H Ciugudean pentru campaniile 1981-1985 (care cu amabilitate ne-a oferit o succintă sinteză pentru mormintele romane, la cercetarea cărora a participat).

CAPITOLUL 3

DESCRIEREA SĂPĂTURILOR ARHEOLOGICE

Aici sunt detaliate campaniile de săpături arheologice, în ordinea cronologică a derulării lor, cu menționarea detaliată a colectivelor de cercetare și a rezultatelor cercetărilor. Pentru ilustrarea și localizarea coerentă a ariilor de cercetare sunt făcute trimiteri la hărțile arheologice întocmite special pentru delimitarea perimetrelor de cercetare, atât cele anterioare anilor 2000, dar și planurile de situație pentru campaniile din anii 2002-2010.

CAPITOLUL 4

REPERTORIUL MORMINTELOR DIN NECROPOLA APULUM „STADION”

Cuprinde, pe parcursul a aproape 200 pagini, prezentarea exhaustivă a unui lot de 734 morminte descoperite între anii 2002-2010, realizată după o schemă-tip ce oferă date despre localizarea complexului funerar, dimensiunile și forma acestuia, ritul funerar, orientarea, caracteristici ale fiecărui complex în parte, inventarul funerar (cu descrierea materialului arheologic identificabil ca tip și formă). Astfel, sunt prezentate complexele funerare (denumite cu Mormânt), după următoarele poziții în repertoriu:

1 – 197	sector OMV (2002)
198 – 573	sector PROFI (2002-2003)
574 – 734	sector Oancea-Țopa (2010)

Mormintele romane din punctul **Stația de Salvare**, *campaniile 1979-1980 (186 morminte)* și *campaniile 1981-1985 (149 morminte)*, nu sunt cuprinse în această lucrare, fiind menționate doar la categoria statistică generală a necropolei (privind numărul și ritul funerar).

CAPITOLUL 5

STRUCTURILE NON-FUNERARE

Prezintă succint câteva din complexele funerare care atestă existența unor șanțuri de drenaj în aria necropolei, cu referire la descoperiri din anii 2003-2010, dar și a două amenajări ce par să corespundă unor delimitări construite (ziduri) pentru complexe funerare.

De asemenea, este prezentată și relația necropolei cu drumul roman de la nordul orașului antic. După cum este cunoscut din izvoarele antice, plasarea necropolelor romane se făcea la marginea așezărilor, de o parte și de alta a drumului de intrare/ieșire, obiceiul fiind atestat în toate orașele romane – mici copii ale Romei. Nu fac excepție nici necropolele centrului urban Apulum, ale căror localizări sunt în mod cert legate de drumurile de legătură construite încă din primii ani ai organizării provinciei Dacia.

Pentru necropola nordică a orașului Apulum, ce face obiectul prezentei lucrări, se poate determina ca certă relația dintre acest cimitir și drumul roman ce făcea legătura cu centrul minier roman Ampelum (**Harta 4**).

CAPITOLUL 6

STRUCTURILE FUNERARE. TIPOLOGIA MORMINTELOR

Din analiza planului general al necropolei romane se desprinde o primă observație legată de tipul necropolei, și anume caracterul plan al acesteia, fără să poată fi însă observate sau deduse organizări riguroase prin zone speciale ale necropolei.

Pentru tipologia mormintelor se prezintă clasificarea propusă în schema tipologică (p. 226) publicată de noi deja din anul 2011, pentru a prezenta descriptiv tipurile de morminte identificate în necropola de la Apulum „Stadion”, cu mențiunea că vom prezenta tipologic doar mormintele din campaniile 2002-2010, așa cum au rezultat ele din repertoriul mormintelor prezentat la capitolul 4:

A. Morminte de inhumație (112 morminte):

Tip AI: morminte de inhumație în groapă simplă = 87 morminte

Subtip AIa: morminte de inhumație în groapă simplă, în giulgiu = 84 morminte. Sunt cele mai numeroase morminte dintre cele de inhumație și prezintă orientări de regulă pe axa E-V și N-S, cu mici deviații, datorate probabil anotimpului în care au fost înmormântați defuncții.

Subtip Alb: morminte de inhumație în sicriu de lemn = 3 morminte. Sunt foarte puține la număr; în realitate urmele concrete de sicrie de lemn sunt foarte rare, aceste interpretări fiind date și pentru cazurile în care se păstrează cuie de fier care pot proveni de la asemenea sicrie.

Tip AII: morminte de inhumație în cistă de cărămidă (Ziegelplattenkisten) = 25 morminte. Sunt destul de frecvente în descoperiri. Construirea cistei de cărămidă generează două subvariante:

Subtip AIIa = 16 morminte: morminte în cista rectangulară din *tegulae* așezate în cant și lipite cu mortar pe bază de var; cista poate să aibă fundul realizat tot din *tegulae*, așezate orizontal, sau pot să fie amenajate în argila curată, fără placarea fundului cistei cu *tegulae*;

Subtip AIIb = 9 morminte: morminte în cistă rectangulară realizată din cărămidă romană zidită normal, pe straturi succesive orizontale legate cu mortar pe bază de var.

Tip AIII: morminte de inhumație în sarcofag de piatră = niciunul în campania 2002-2010 (sunt destul de rare în această necropolă, fiind menționate doar două cazuri în cercetările din anii `80, respectiv unul descoperit în anul 1982).

B. Morminte de incinerare (615 morminte și 7 cenotaf):

Tip BI: morminte de incinerare în groapă simplă (ustrina) = 598 morminte

Subtip BIa: morminte de incinerare în groapă simplă (nearsă) = 550 morminte. Sunt cele mai frecvente în aria necropolei, gropile având forme diverse, de la ovală la rectangulară sau circulară, uneori de tip neregulat

Subtip BIb: morminte de incinerare în groapă arsă ritual = 48 morminte. Acest tip de morminte pot fi ușor confundat cu cele identificate de unii specialiști drept *busta*, datorită culorii roșii a marginii gropii. Nu au însă o adâncime mare, astfel încât de obicei arderea rituală/purificarea gropii nu lasă un conținut prea mare de cenușă și cărbune; conținutul de oase incinerate, și el scăzut, pledează pentru încadrarea mormintelor în această variantă.

Tip BII: morminte de incinerare în urnă = 5 morminte. Destul de rare în această necropolă, ele sunt totuși surprinse în anumite puncte din spațiul necropolei, alcătuiind, oarecum, mici grupuri de asemenea morminte.

Tip BIII: morminte de incinerare cu arderea pe loc (busta) = 12 morminte

Subtip BIIIa: morminte de incinerare cu groapa în treaptă. Este dificil de încadrat vreun complex funerar din această necropolă în această categorie, în campaniile din

anii 2002-2003 și 2010 nefiind descoperite complexe care să prezinte caracteristicile acestui tip, iar pentru campaniile anterioare mențiunile de *busta* pot fi presupuse doar pentru tipul următor.

Subtip BIIIb: morminte de incinerare cu groapă fără treaptă = 12 morminte.

Mormintele de tip *busta* menționate în campaniile 1980-1985, cu ardere pe loc în gropi ovoidale sau rectangulare, ar putea fi eventual încadrate în această categorie, deși cu un grad de scepticism; cel mai probabil că și acele cazuri ar trebui mai degrabă incluse în tipul Ib. Aici pot fi amintite un număr de 18 morminte înregistrate din campania 1981-1985 drept *busta*, însă, dat fiind că datele lor de descriere sunt lacunare, e posibil ca majoritatea lor să fie de fapt morminte de tip BIb – cu groapa arsă ritual.

Tip BIV: morminte goale (Leergräber) = 7 morminte. În această categorie pot fi incluse așa-numitele morminte-cenotaf, care nu au depuse în groapa mormântului resturi de la incinerare, ci prezintă anumite tipuri de amenajare cu caracter funerar sau doar urme de ofrande, care pot fi vase ori doar fragmente ceramice.

În ce privește apartenența la unul din riturile funerare prezente în necropola plană de la Apulum „Stadion”, prezentăm aici o statistică generală/totală, conform actualizării la încheierea prelucrării documentației de șantier. Rezultatele ne arată o structură asemănătoare cu cea prezentată în studiile noastre din anul 2011, cu mici modificări legate de numărul mormintelor aparținătoare unui rit sau altul (inhumație sau incinerare).

Tabel 1. Situația mormintelor după ritul de înmormântare
în necropola Apulum „Stadion”

Sector necropola	Perioada de cercetare	Total morminte	Incinerare	Inhumație	Cenotaf
Canton CFR	1957 ¹	7	6	1	-
STAȚIA DE SALVARE	1979 - 1980 ²	186	112	74	-
STAȚIA DE SALVARE / SPITALUL VETERINAR	1981 – 1985 ³	149	88	61	-
OMV	2002 ⁴	197	157	39	1

¹ **Colectiv 1957:** Dumitru Protase.

² **Colectiv 1979-1980** (oct. 1979, 16 apr. – 30 dec. 1980): M. Blăjan, Al. Popa și I. Șerban. Informații prin amabilitatea dlui M. Blăjan (martie 2009).

³ **Colectiv 1981-1985** : I. Șerban, H. Ciugudean, V. Moga, Cl. Băluță, I. Al. Aldea. Informații prin amabilitatea dlui H. Ciugudean (noiembrie 2009), cărui îi mulțumim și pe această cale.

PROFI	2002 ⁵ -2003 ⁶	376	329	42	5
STADION (Oancea-Topa)	2010 ⁷	161	136	24	1
TOTAL	1957-2010	1076	828	241	7
PROCENTAJ		100%	76,95 %	22,40%	0,65%

CAPITOLUL 7

RITUL ȘI RITUALUL FUNERAR

Capitolul cuprinde prezentarea conceptelor de rit și ritual funerar așa cum sunt ele amintite în sursele literare antice, cu descrieri privind procesiunile rituale și etapele distincte din ritualul înmormântării.

Ritul incinerăției

Este ritul funerar cel mai frecvent întâlnit în aria necropolei de la Apulum „Stadion”, cu un procent de aproape 77%, iar în cazul celei mai mari necropole de la Apulum, necropola de la Dealul Furcilor-Podei apare cu un procent de peste 50% (cf. A. Bolog).

Ritul inhumației

Necropola romană de la Apulum „Stadion” este o necropolă plană birituală, după cum s-a menționat deja în prezentarea generală a cercetărilor în acest sit, iar categoria mormintelor de inhumație este una mai puțin atestată în aria necropolei, procentul total de înhumați fiind de 22,40%.

CAPITOLUL 8.

INVENTARUL FUNERAR NON-CERAMIC

Aici sunt prezentate diversele categorii de inventar pe care le-am clasificat în funcție de obiectele purtate de defunct (piese de toaletă, de podoabă, piese de joc, piese de echipament militar individual), monede, obiecte de uz casnic, veselă de sticlă, obiecte diverse.

⁴ **Colectiv OMV 2002** (13.03-20.04 2002): Constantin Inel, Matei Drâmbărean, Adrian Gligor, Aurel Dragotă, Radu Ciobanu (MNUAI), Gabriel Rustoiu, Dorin Ovidiu Dan (DJCCPCN Alba)

⁵ **Colectiv Profi 2002** (21.08 - 31.10. 2002): Aurel Dragotă (MNUAI), Gabriel Rustoiu (DJCCPCN Alba), Dan-Sever Brânda (MNUAI).

⁶ **Colectiv Profi 2003** (21.04 – 15.08 2003): Aurel Dragotă – responsabil, Cristinel Plantos, Dan Sever Brânda (MNUAI), Gabriel Tiberiu Rustoiu (DCCPCN Alba).

⁷ **Colectiv Stadion 2010** (25.07 – sept. 2010): Constantin Inel – responsabil, Ovidiu Oargă, Adrian Bolog (MNUAI).

În comparație cu ceramica descoperită în același context funerar, este evident că acest tip de inventar este net inferior cantitativ, starea de conservare a materialului arheologic fiind și ea destul de precară. Discuția pentru aceste categorii de inventar s-a făcut raportându-ne la repertoriul celor 734 morminte din campaniile 2002-2010.

Astfel, la categoria inventar metalic, un număr de 124 morminte dețin piese diverse: obiecte de podoabă sau bijuterii fragmentare, cuie de fier, fragmente din piese de fier din categoria ustensile, unelte etc. Aceștia li se adaugă un număr de 114 morminte care dețin obiecte de echipament militar, categorie în care am inclus fibule, aplici de metal, piese de centură, dar și ținte din fier pentru *calliga*.

O altă categorie a inventarului non-ceramic sunt piesele din sticlă (vase de ritual de tip *unguentarium*, respectiv biberoane *guttus*), prezente în 11 morminte, în general în asociere cu alte categorii de inventar (inclusiv metal, monede, ceramică).

Monedele reprezintă o categorie aparte, special tratată în rândurile următoare, ele fiind prezente în 36 morminte din perioada 2002-2010, dar repertoriul acestora include și piesele care au fost publicate anterior ca fiind descoperite în inventarele mormintelor din campaniile de până în anul 2002.

Caracteristica majoră a acestui inventar non-ceramic este caracterul fragmentar, puternic afectat și de condițiile de mediu din contextul complexelor funerare, dar îndeosebi de participarea directă, în cazul mormintelor de incinerare, la procesul fizic al trecerii prin rugul funerar, la temperaturi extrem de ridicate, care au dus la dezintegrarea multora din artefacte sau la alterarea lor ireversibilă.

CAPITOLUL 9

CERAMICA DIN CONTEXTUL FUNERAR

Este categoria de inventar cea mai frecventă în inventarele mormintelor din necropola Apulum „Stadion”. Fiind prezentă în mai bine de 400 morminte dintre cele repertoriate pentru campaniile 2002-2010, deducem că apare în 55,58% din totalul celor 734 morminte repertoriate.

Ceramica terra sigillata

Este o categorie ceramică foarte rar întâlnită în cadrul inventarului funerar, fiind cunoscute patru morminte în care apare veselă de lux, chiar dacă în unele scene cu reprezentări ale banchetului funerar apare veselă din categoria *terra sigillata*.

Ceramica de uz comun

Este categoria de material arheologic cea mai frecventă în inventarele funerare. Tipologia pieselor descoperite arată că, pe lângă câteva tipuri de vase folosite cu predilecție la ofrandele funerare sau de comemorare, se regăsesc și tipuri de vase din toate categoriile (de depozitat, de servit, respectiv pentru mâncare și băutură).

Lămpile

Cel mai frecvent tip de opaiț apărut în inventarul funerar este cel de tip *monolychnis*, din pastă cărămizie, prevăzut cu canal deschis. Acest tip fusese încadrat în tipologia realizată pentru lămpile epigrafice de la Apulum sub tipul Xb

CAPITOLUL 10

CONCLUZII

Cu un număr total de 1076 morminte, **necropola romană de la Apulum „Stadion” este al doilea cimitir roman ca mărime din provincia Dacia**, aria sa de dezvoltare fiind investigată arheologic în totalitate. De fapt, acest cimitir se situează pe poziția secundă după prima necropolă a centrului urban Apulum – cea localizată în punctul Dealul Furcilor „Podei”, din aria căreia sunt înregistrate până în prezent peste 1300 morminte, fiind cercetată în proporție de 25-30% ca arie totală de desfășurare. Astfel, o primă constatare importantă pe care o putem emite este aceea că arheologia funerară romană are în prezent repertoriile **pentru cel mai important centru urban al său, centrul Apulum, o cifră de peste 2350 morminte romane.**

Din punct de vedere al organizării și caracterului necropolei, reamintim faptul că necropola nordică a centrului urban Apulum era un **cimitir plan** în care sunt atestate **ambele rituri funerare ale epocii: incinerarea și înmormântarea**. Numele acordat de noi în mod convențional, de necropola Apulum „Stadion”, se datorează bineînțeles analizelor privind amplasamentul zonei ei de maximă dezvoltare și suprapunerii rezultatelor peste toponimia locală actuală.

Pe baza încadrărilor tipologice într-unul din tipurile sau subtipurile de morminte analizate mai sus, o altă concluzie care se desprinde pentru necropola Apulum „Stadion” este eterogenitatea etnică a comunității care a utilizat această vastă arie funerară. Pentru cea mai importantă urbe romană din Dacia, această constatare este una normală și de bun simț, dat fiind că aici se întâlneau atât militari de cetățenie romană (din Legiunea a XIII-a Gemina, cantonată la nici 500 m sud de necropolă), dar și coloniști de origine illiră, dalmatină, tracă,

norico-panonici, sau negustori/comercianți/funcționari imperiali veniți din zonele orientale. Alături de aceștia apare cu siguranță și elementul etnic al dacilor provinciali sau al carpilor colonizați în perioada războaielor marcomanice.

Un alt aspect al cercetărilor noastre, extrem de important și relevant pentru caracterul științific al lucrării, se bazează pe analiza statistică a datelor oferite din prelucrarea documentațiilor de șantier, respectiv a inventarului funerar al mormintelor din necropolă.

- **Situația repartiției tipologice a celor 734 morminte** pentru campaniile 2002-2010 este reprodusă în **Tabelul 2**. Din tabel se observă foarte clar că incinerarea este ritul de înmormântare predominant (peste 80%), pentru sectorul necropolei Apulum „Stadion” cercetat în această perioadă, în perimetrele situate la dreapta actualei artere Calea Moșilor.

Tabelul 2. Structura tipologică a mormintelor din campaniile 2002-2010.
Necropola Apulum „Stadion”

COD	RITUL DE ÎNMORMÂNTARE	NUMĂR MORMINTE	PROCENT
Tip AI	inhumație în groapă	87	11,85%
Subtip AIa	inhumație în groapă simplă, în giulgiu	84	11,44%
Subtip AIb	inhumație în sicriu de lemn depus în groapă simplă	3	0,41%
Tip AII	inhumație în cistă de cărămidă	25	3,40%
Subtip AIIa	inhumație în cistă din cărămidă pusă în cant	16	2,18%
Subtip AIIb	inhumație în cistă din cărămidă zidită în straturi	9	1,22%
Tip AIII	inhumație în sarcofag de piatră	-	-
Tip BI	incinerare în groapă simplă (ustrina)	598	81,48%
Subtip BIb	incinerare în groapă simplă (nearsă)	550	74,93%
Subtip BIb	incinerare în groapă arsă ritual	48	6,55%
Tip BII	incinerare în urnă	5	0,68%
Tip BIII	incinerare cu arderea pe loc (busta)	12	1,64%
Subtip BIIIa	incinerare cu arderea pe loc, în groapă cu treaptă	-	-
Subtip BIIIb	incinerare cu arderea pe loc în groapă fără treaptă	12	1,64%
Tip BIV	morminte goale / cenotaf (<i>Leergräber</i>)	7	0,95%
TOTAL	Campaniile arheologice 2002-2010	734	100%

- În funcție de **prezența sau absența inventarului funerar** la mormintele din campaniile arheologice 2002-2010, situația este următoarea: 207 morminte din 734 (28,20%) nu

prezintă inventar funerar din categoria ceramică, metal, monede etc. Așadar, mai bine de două treimi (527 din 734 morminte, respectiv 71,80%) din complexele funerare analizate de noi prezintă inventar funerar.

Inventarul funerar descoperit ne oferă numeroase informații legate de ritualul funerar. Astfel, cea mai frecventă categorie de inventar funerar înregistrat a fost ceramica, prezentă în mai bine de jumătate din complexele funerare și de trei ori mai frecventă în cadrul ritualului funerar decât următoarea, și anume piesele de metal, prezente într-un procent de aproape 17%.

În săpăturile efectuate de noi în cimitirul de la Apulum „Stadion” (campaniile din anii 2002-2003, 2010), nu au fost descoperite inscripții funerare care să ateste, prin situația socială a defunctului, apartenența/proveniența lui la/din armata romană; într-un mormânt din sectorul Profi (M/S) a fost însă descoperit un fragment de piatră reprezentând un vultur, un pin funerar, respectiv elemente de colonete, piese ce ar atesta posibilitatea existenței unui mormânt cu amenajare. Ele nu pot fi totuși interpretate cu certitudine ca aparținând unui militar roman.

În schimb, în colecția veche și în lapidariul MNUAI există mai multe inscripții funerare ce prezintă indicația că provin din necropola romană de la nord-vestul și nordul castrului. I. Piso a publicat aceste inscripții în corpusul dedicat ansamblului urban de la Apulum.

Pe de altă parte, apartenența defuncților la o categorie socio-profesională poate fi evidențiată și pe baza elementelor de inventar. În numeroase morminte din necropola Apulum „Stadion” sunt piese de echipament militar, ceea ce poate sugera că necropola era utilizată și de militarii din castrul Legiunii a XIII-a Gemina, însă procentul mormintelor din necropolă care ar putea fi atribuite militarilor este dificil de stabilit în acest moment. Doar finalizarea analizelor de inventar al mormintelor va putea aduce noi precizări.

Analizarea pe criterii tipologice a complexelor funerare din necropola Apulum „Stadion”, coroborată cu observațiile legate de celelalte manifestări ale ritualului funerar privind credințele și ritualurile petrecute cu prilejul înmormântării, dar și ritualurile ulterioare periodice, a oferit date complexe pentru această necropolă vastă, cercetată în întregime, care vor face din ea un etalon de comparație pentru studierea celorlalte necropole romane din Dacia.

Caracterul inedit al materialului arheologic prelucrat pe parcursul prezentei lucrări, cantitatea mare și diversă a categoriilor de materiale arheologice aparținând inventarului

funerar, împreună cu caracteristicile de rit și ritual funerar prezentate în întreaga lucrare, ne îndreptățeste, considerăm noi, să vedem în acest demers un instrument de lucru necesar specialiștilor care vor aborda de acum înainte domeniul arheologiei funerare a Daciei romane.

De aceea, cu conștiința că demersul nostru a fost, cu lacunele și scăpările inerente unui specialist în formare, unul care să deschidă drumul spre publicarea integrală a cercetărilor noastre, propunem inițierea unei serii speciale dedicate arheologiei funerare a centrului urban Apulum, o serie posibil de intitulat, în mod definitoriu, chiar *Funeraria Apulensis*, care să cuprindă rezultatele muncii de cercetare arheologică și științifică a celor mai recente teme de cercetare pentru necropolele orașului roman.

CAPITOLUL 11

BIBLIOGRAFIE

Bibliografia este organizată pe problematici: abrevieri, studii despre Apulum, lucrări și studii monografice despre necropole, determinatoare pentru materialul arheologic, studii și lucrări despre cimitirele de la Apulum, bază de date electronică, izvoare antice – ediții tipărite și electronice.

Volumul 2: ANEXE

Teza este completată cu un volum de Anexe constând în ilustrație: 16 hărți de foarte bună calitate și explicite, 39 figuri ce cuprind fotografiile de săpătură și inventar funerar special

(
m
o
n
e
d
e
)
,

3
2
1